

Posojilnica v Framu in njeno arhivsko gradivo

EMICA OGRIZEK

1. Uvod ali zakaj pisati o podeželski kreditni zadrugi

Zadružništvo na Slovenskem je tema, ki sodi tako v socialno zgodovino, kot tudi v zgodovino nacionalnega gibanja. Še posebej velja za zadružništvo pred prvo svetovno vojno v deželah, v katerih so bili Slovenci manjšina, kot je bilo na Štajerskem. Tudi na ustanovitev Posojilnice v Framu so vplivali socialni in nacionalni razlogi. Nastala je v kraju, ki je tudi v obdobju pospešene germanizacije ostal slovenski, zasluge za to imata tako duhovnik kot tudi učiteljstvo, oba sta odločilno pripomogla k ustanovitvi Posojilnice. Nacionalni razlogi, ki so imeli pomembno vlogo pri uvajanju zadružne organiziranosti v kraju,¹ so bili tudi razlog, da so ostre klerikalno liberalne delitve nastopile pozno, so pa zato takrat vplivale tudi na Posojilnico v Framu in skoraj ogrozile njen obstoj. Po drugi strani se vpliv Posojilnice ni omejeval le na ožje območje Frama, širil se je na podeželski prostor med Mariborom, Slovensko Bistrico in Ptujem, na premožnejše kmečke sloje. Posebnost je tudi liberalna usmeritev zadruga, saj te v slovenskem prostoru na podeželju ne zasledimo pogosto. Odločitve za pisanje olajšuje še sorazmerno dobra ohranjenost arhivskega gradiva, vsaj v primerjavi z drugimi zadrugami, katerih gradivo hrani Pokrajinski arhiv Maribor,² ki so pogosto brez ohranjenega spisovnega gradiva. Pa tudi pri Posojilnici v Framu se je nekaj najpomembnejšega gradiva izgubilo, upoštevati pa je zato treba tudi gradivo, ki je nastalo drugje. Poleg gradiva v fondu Posojilnice je tako veliko koristnih podatkov pri sodiščih, ki so vodila zadružni register, in ti pogosto dopolnjujejo izginulo gradivo fonda. Za štajerske razmere pred prvo svetovno vojno je še pomembno, da je skoraj vse gradivo v slovenskem jeziku. Tudi arhivsko gradivo Posojilnice v Framu razkriva socialne stiske, boj za ohranitev posesti, čeprav ne toliko, kot tiste zadruga, ki so vključevale manj premožne sloje.³ Razkriva pa tudi drame Posojilnice same.

2. Pravni temelji oziroma zadružna zakonodaja

V obdobju delovanja Posojilnice v Framu so se zadruga oblikovale po avstrijskem⁴ in jugoslovanskem⁵ zadružnem zakonu. Z avstrijskim Zakonom o pridobitnih in gospodarskih društvih ali tovarištvih so se zadruga izločile iz splošnega zakona o društvih, sprejetega leta 1868.⁶ Zakon je dopuščal več vrst zadrug – hranilnice, posojilnice, surovinske ali "magacinske" zadruga, produktivne, potrošniške, stanovske. Določil je pogoje za ustanovitev; zadruga mora sprejeti "firmo" ali naziv, pravila ali družabno pogodbo, vpisati se mora v zadružni register pri pristojnem registracijskem sodišču.

Pravila morajo vsebovati ime in sedež zadruga, predmet ali dejavnost, vrsto jamstva, trajanje, pogoje za pristop članov, določila o prenehanju članstva, višino in vrsto deležev, morebitne omejitve števila, način izdelave bilance, računanja dobička, njegovo delitev, sestavo in način postavljanja organov zadruga, glasovalno pravico članov (upoštevanje števila deležev ali ne), primere, v katerih je potrebna kvalificirana večina. V pravilih morajo biti navedena tudi imena prvega načelstva oziroma tistih, ki izvedejo vpis zadruga v sodni register. Šele z vpisom v register postane zadruga pravna oseba, prav tako imajo spremembe pravil in vodstva pravno veljavo šele po vpisu teh sprememb.

Organi zadruga so načelstvo, kasnejši upravni odbor, nadzorno svetovalstvo ali nadzorni odbor in skupščina ali veliki zbor. Upravni in nadzorni organ izvolijo člani na občnem zboru, pod določenimi pogoji je mogoče sklicati tudi izredni občni zbor in opraviti volitve. Potek zbora se vpisuje v knjigo zapisnikov, en izvod zapisnika je treba dostaviti registrskemu sodišču, vendar pa za sodišče ni bilo treba izpolnjevati zapisnika v celoti, ampak le tiste točke, ki so pomembne za vpis v register (sestava načelstva, sprememba pravil). Kar je zapisnikarjem olajšalo delo, pa je raziskovalce prikrajšalo za pomembne podatke o delovanju, obsegu poslovanja, ki se tudi v fondih zadrug pogosto niso ohranili. Pravila lahko določijo glasovalno pravico po načelu en član – en glas, lahko pa po številu vplačanih deležev. Za sklepčnost občnega zbora zadostuje desetina na-

¹ Na framskem območju so se še ustanovile Kmetijska zadruga v Kopivniku – Planici 1899–1903, zadružni register Okrožnega sodišča Maribor Gen I 52, Kmečka hranilnica in posojilnica v Framu 1909–1947, Gen II 19, Zadružna elektrarna v Framu 1925–1947, Gen III 28, v obdobju nemške okupacije še Raiffeisenkasse Frauheim, 1941–1945, 9 Gen 44.

² Pokrajinski arhiv Maribor, Vodnik po fondih in zbirkah, Maribor 1990.

³ Stane Granda, Zadružništvo v slovenskih deželah, Dokumenti slovenstva, CZ, Ljubljana 1994.

⁴ Državni zakonik XXV/1973.

⁵ Službeni list Kraljeve banske uprave Dravske banovine 81/1937.

⁶ Državni zakonik, št. 253/1868.

vzočih članov, če sklepčnosti ni, se lahko skliče drugi zbor, ki lahko sklepa tudi brez sklepčnosti. (To možnost so na občnih zborih Posojilnice v Framu pogosto uporabili tako, da se je drugi občni zbor začel pol ure kasneje.) Načelstvo upravlja zadrugo po pravilih in v okviru pooblastil, ki jih dobi od skupščine, člani načelstva so lahko za svoje delo nagrajeni, a tudi odškodninsko odgovorni.

Zadrugo je mogoče razdružiti in razpustiti. Tako se razdruži takrat, ko ji poteče rok, če je zadruga ustanovljena za določen čas. Lahko se za to odloči članstvo, lahko se razdruži zaradi konkursa. Po naredbi pristojnega upravnega organa se razdruži predvsem takrat, če prekorači svoj namen in je zaradi tega kaznovana.

Leta 1903 je zakon⁷ predpisal obvezne revizije zadrug po revizijskih zvezah. Zadrugne zveze so se oblikovale ne le zaradi zakonskih obveznosti, pač pa tudi zaradi potreb zadrug samih.

Na jugoslovanski zakon o gospodarskih zadrugah je gotovo vplival tudi položaj obstoječih zadrug zaradi krize v 30. letih, kmečke krize, zaščite kmečkih dolgov, ukrep je posredno prizadel zlasti podeželske kreditne zadruge.⁸ Zakon je predpisal limit za višino obrestovanja hranilnih vlog in deležev, prepovedano je bilo izplačevanje nagrad članom upravnega in nadzornega odbora, prepovedana delitev rezervnega sklada med zadrugnike, določen je bil obseg poslovanja z nečlani. Včlanitev v zadrugo oziroma revizijsko zvezo je postala obvezna, s čimer naj bi napravili konec tako imenovanim divjim zadrugam. Določeno je bilo, da naj bi zveza kreditnih zadrug imela najmanj 300 članic. Vsaka revizijska zveza se je morala vključiti v jugoslovansko Glavno zadrugo zvezo. Ime zadruga je lahko imela le ustanova, ki je bila oblikovana po zadrugnem zakonu, druga podjetja pa ne več. Med ugodnostmi za zadruge je bilo predvideno, da Državna hipotekarna banka, Poštna banka ter državna loterija izločijo del dobička za podpiranje zadrugništva, sredstva pa se naložijo pri Privilegirani agrarni banki do ustanovitve Zadrugne banke, nato pa pri tej. Zadruge so morale v dveh letih prilagoditi pravila novemu zakonu, sicer je registrsko sodišče lahko sprejelo sklep o njihovem prenehanju; to je leta 1940 pri več zadrugah tudi storilo.

3. Zadrugni register

Po avstrijskem zakonu o zadrugah so sodišča, ki so vodila trgovski register, postala registracijska sodišča tudi za zadruge. Razen Trsta, Dunaja in Prage so naloge trgovskih sodišč

opravljala okrožna sodišča.⁹ Vpisovanje v zadrugni register je urejal poseben predpis o vodenju registra ali vpisnika za gospodarska društva.¹⁰ Predpisan je bil obrazec za vodenje vpisnika z rubrikami. Te rubrike so bile: za vložno številko, datum, ime podjetja, kraj glavnega zavoda in morebitne podružnice, imena likvidatorjev, če je zadruga prešla v likvidacijo, imena prokuristov, če jih je zadruga imela, druga pravna razmerja zadruge, sklicevanje na spise, vsi drugi vpisi, ki se tičejo zadruge. Največ podatkov o zadrugi je bilo v rubriki o pravnih razmerjih zadruge. V njej so bili vpisani datum ustanovitve, to je sprejetja pravil, dejavnost in naloge zadruge, spremembe pravil, vrsta jamstva ali zaveze, časovna določitev delovanja, višina opravnega deleža, podatki o vodstvu zadruge z vsemi spremembami in način razglašanja zadrugnih naznanil.

Poleg vpisnika ali registra v ožjem pomenu besede se je pri sodišču za vsako zadrugo oblikovala še spremna dokumentacija – spis z enako oznako, kot jo je imela zadruga v registru. V njej so bili dokumenti, na podlagi katerih se je opravil vpis v register.

Odkar so se zadruge vpisovale v sodni register po zakonu o gospodarskih družvah, so se na slovenskem delu Štajerske vpisovale najprej v register Okrožnega sodišča v Celju, od leta 1898 je zadrugni register za svoje območje vodilo še Okrožno sodišče v Mariboru. Na podlagi jugoslovanskega zadrugnega zakona so sodišča oblikovala nov register. Zadruge so vpisala vanj po prilagoditvi pravil v roku dveh let po sprejemu zakona. Če zadruge niso prilagodile pravil, je lahko sodišče izreklo ukrep prenehanja dejavnosti. Takih primerov je bilo leta 1940 več, saj si veliko zadrug po veliki gospodarski krizi ni opomoglo. V obdobju svojega obstoja je bila Posojilnica v Framu vpisana v tri zadrugne registre, spis se v fondu Okrožnega sodišča Maribor hrani pri registru, ki je nastal leta 1938.

4. Fond posojilnica v Framu, PAM

V primerjavi z drugimi kreditnimi zadrugami se je ohranilo precej več arhivskega gradiva. To še posebej velja za spisovno gradivo, ki ga je pri drugih sorodnih ustanovah zelo malo ali ga sploh ni. Tako se je iz mariborskega območja ohranilo več gradiva le še v fondih Posojilnice Narodni dom in Spodnještajerske ljudske posojilnice. Res pa je, da se niso ohranili sejni zapisniki načelstva oziroma ravnateljstva posojilnice ter zapisniki občnih zborov. Vendar pa podatke o občnih zbora lahko dobimo v gradivu zadrugnega registra,

⁷ Državni zakonik, št. 133/1903.

⁸ Žarko Lazarevič, *Moratorij na kmečke dolgove*; Egon Pelikan, *Zaščita denarnih zavodov*, Slovenska kronika XX. stoletja, 1900–1941, Ljubljana 1995.

⁹ Emica Ogrizek, *Sodstvo v letih 1848–1918*, Pravo, zgodovina, arhivi I, Prispevki za zgodovino pravosodja, Ljubljana 2000.

¹⁰ Ukaz ministrstev za pravosodje, notranje zadeve in trgovine po dogovoru s finančnim ministrstvom z dne 14. 5. 1873, Državni zakonik XXV/1873.

ker Posojilnica v Framu ni vedno izrabila možnosti, ki jo je dajala ministrska naredba iz leta 1895, da registrskemu sodišču predloži zapisnik le s tistimi točkami dnevnega reda, ki jih sodišče potrebuje. Prav tako je s pravili. V fondu zadruga se niso ohranila vsa, zato pa jih vsebuje registrski spis. V njem so ohranjena pravila iz leta 1891 s poznejšimi popravki, pravila iz leta 1929 in leta 1939.

Poslovne knjige, ki jih je vodila Posojilnica, se niso vse ohranile, kot celota pa omogočajo vpogled v poslovanje za celotno obdobje delovanja. Od najpomembnejših navajamo knjigo deležev 1912–1930, pregled posojil 1912–1919, imenika vložnikov in dolžnikov, blagajniške knjige skupaj s pomožnimi so ohranjene vse do leta 1941, prav tako opravljeni zapisnik.

Spisovno gradivo je ohranjeno delno kronološko kot dopisi, delno tematsko. Ohranjeni so pristopni listi za leta od 1892 do 1930, dolžna pisma za celotno obdobje delovanja. Del gradiva je tiskanega, to so predvsem zaključni računi, ohranjeni od leta 1892 do 1934. Veliko gradiva je o kmečkih dolžnikih in prenosu dolgov na Privilegirano agrarno banko. To so seznami kmečkih dolžnikov s podatki o njih, zbirne pole, okrožnice Privilegirane agrarne banke. Ohranjena je dokumentacija v zvezi z odobritvijo odloga plačil, dokumentacija o lombardnem posojilu Poštne hranilnice in o sporu s šolsko občino v Framu.

Za obdobje po letu 1945 je ohranjeno le spisovno gradivo. V njem so različna navodila in okrožnice Inicijativnega združnega odbora za Slovenijo in mariborsko okrožje, bilance, tudi za okupacijsko Raiffeisenkasse v Framu, revalorizacija in revizije. Čeprav je gradiva za povojno obdobje malo, pa je v njem kljub temu nekaj podatkov o podeljevanju obnovitvenih posojil, postavitvi delegata, razlastitvi nepremičnin in nazadnje še o likvidaciji zadruga.

5. Razvoj posojilnice v Framu

Ustanovljena je bila 22. 11. 1891 v Framu. Ustanovitelji so se pri pisanju pravil zgledovali po Celjski posojilnici.¹¹ Iz vsebine pravil lahko sklepamo, da gre za zadrugo Schulze – Delitschevega oziroma Vošnjakovega tipa, čeprav ne v vseh značilnostih.¹² Namen zadruga je prejemanje denarja v obliki hranilnih vlog na obresti, pridobivanje denarnih sredstev s svojim

zadružnim kreditom in dajanje posojil.¹³ Naznaila zadruga so v začetku objavljali v Slovenskem gospodarju in Südsteierische Post ter v uradni pisarni. Pravila so določala, da sestavlja načelstvo pet članov, poleg načelnika. Jamstvo članov je neomejeno. Člani prvega in tudi poznejših načelstev so bili ugledni prebivalci kraja, od župnika, nadučitelja do trgovcev, mlinarjev, oljarjev in premožnejših posestnikov. Značilno je še to, da so člani ostajali zvesti Posojilnici, tudi ko so se zaradi službe (učiteljske, duhovniške) preselili. Čeprav je leta 1909 nastala v Framu še Kmečka hranilnica in posojilnica, je župnik Simon Gaberc ostal član Posojilnice do leta 1920 – do smrti, čeprav je zapustil Fram in služboval kot dekan pri Sv. Magdalenii v Mariboru. Člani kreditne zadruga so bili iz različnih krajev v okolici Frama, predvsem iz vasi na Dravskem polju, pa tudi iz Maribora, posamezniki pa celo z Dunaja in iz Kobarida. Jamstvo članov je neomejeno (neobičajno za Schulze – Delitschev tip zadruga), višina deleža ob ustanovitvi je bila 10 goldinarjev¹⁴ po letu 1900 20 kron. Člani so lahko vpisali več deležev in nekateri so vplačali tudi po 100 deležev.¹⁵ Deleži so se obrestovali. Kot zglede navajamo za leto 1910 podatke, da je na občnem zboru sodelovalo osem združnikov, ki so zastopali 473 deležev, pa je bil občni zbor sklepčen.¹⁶ Iz dobička posojilnice so nagrajevali člane načelstva ali ravnateljstva, računске pregledovalce (nadzorstvo), tajnika, del dobička so namenili rezervnemu skladu, po prvih pravilih najmanj pet odstotkov, drugo pa so lahko razdelili med združnike po številu vplačanih deležev. V jugoslovanski državi so začeli tako razdelitev dobička opuščati zaradi finančnih olajšav. Tako so zaradi finančnega zakona za leto 1922/23 spremenili pravila tako, da je šel večji del dobička v rezervni sklad in to na račun nagrajevanja načelstva ter nadzornega odbora. Res pa je, da je del denarja iz dobička šel tudi za dobrodelne namene – za občinske reveže, dijake mariborskih šol in za olepšavo kraja. Leta 1910 so za to namenili 1280 kron. Po navedbah ravnatelja Franca Pirkmajerja naj bi v 25 letih svojega obstoja od 75.000 kron čistega dobička šlo za dobrodelne namene in olepšavo kraja 20.000 kron.¹⁷ Posojilnica v Framu je zbrani kapital nalagala pri več denarnih zavodih, največ pri Celjski posojilnici, pri Posojilnici v Mariboru, pri svoji strokovni zvezi, Ljubljanski kreditni banki in Poštni hranilnici.¹⁸

¹¹ Razvoj "Posojilnice v Framu" od leta 1892 do leta 1917. Govor ravnatelja framske posojilnice gospoda Franca Pirkmajerja na slavnostni 25-letnici Posojilnice v Framu, publikacija Petindvajsetletnica Posojilnice v Framu, Letno poročilo in računski zaključek za leti 1916 in 1917, Fram 1917.

¹² Lazarevič – Prinčič, Zgodovina slovenskega bančništva, Ljubljana 2000, Jurij Perovšek, Prilagoditev Schulze – Delitschevih združno gospodarskih zamisli na Slovenskem v letih 1872–1895, Prispevki za novejšo zgodovino, Ljubljana 1998.

¹³ Pravila Posojilnice v Framu, Zadr I 105, fond Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, PAM.

¹⁴ Pravila 1892, kot zgoraj.

¹⁵ Knjiga deležev 1912–1931, šk. 1, fond Posojilnica v Framu, PAM.

¹⁶ Firm 148/10 v Zadr I 105, fond Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, PAM.

¹⁷ Glej opombo 11.

¹⁸ Podatki o tem so v gradivu inventur, šk. 4 in 17, fond Po-

Posojila je Posojilnica v Framu lahko dajala na osebni kredit ali zastavo. Pri prvem primeru se je posojilo izplačalo na podlagi menice in dolžnega pisma, pri drugem na podlagi zastave vrednostnih listin, predmetov, blaga in hipoteke. Pri dolžnih pismih, ta so se v poslovanju Posojilnice v Framu največ uporabljala, so bili sopodpisniki tudi žena ali mož dolžnika ter poroki. Obresti so po ustanovitvi posojilnice znašale približno 6 odstotkov, poleg tega so dolžniki ob najetju posojila morali plačati še sorazmerno visoko kavcijo, vendar se je ta pozneje znižala. Posojila so po pravilih dajali le zadružnikom, vendar so revizije še v 30. letih ugotovile, da so jih dobivali tudi drugi.¹⁹ Obresti je določalo načelstvo oziroma ravnateljstvo. V prvem desetletju Posojilnice so se gibale za posojila približno 6 odstotkov. Za posojila se je plačevala kavcija, dolžniki so se morali zavezati, da bodo svoja poslopja požarno zavarovali, v primeru požara je Posojilnica tako lahko zahtevala na račun svojega posojila tudi zavarovalnino. Pred prvo svetovno vojno so bila najpogostejša posojila v vrednosti od 800 do 1000 kron, nekaj je bilo tudi večjih, blizu 20.000 kron.²⁰ V kronah je posojilnica računala po letu 1900.

Hranilne vloge je lahko Posojilnica na podlagi pravil sprejemala od kogar koli. Vloge so bile zelo različne, število vlagateljev pa je v 30. letih dvajsetega stoletja padlo zaradi težav z izplačili.

Uradni dnevi Posojilnice so bili po nedeljah, dan prej so bile seje ravnateljstva. Na posamezen uradni dan je prišlo okoli 50 strank, v konjunktornih dvajsetih letih tudi več kot 80.²¹

Posojilnica v Framu je bila najprej včlanjena v Zadružno zvezo v Celju. Ko je polom Slavenske banke v Zagrebu povzročil likvidacijo celjske zadružne zveze leta 1929, se je včlanila v Zvezo slovenskih zadrug v Ljubljani.²² Obe sta izvajali tudi revizije posojilnice. Poleg rednih revizij se je revizija lahko opravljala na zahtevo sodnih ali upravnih oblastev. Tako je leta 1912 odredilo revizijo Posojilnice v Framu Okrožno sodišče Maribor vendar le zato, ker o opravljeni reviziji ni bilo pravočasno obveščeno od Zadružne zveze v Celju. Posebno poglavje pa je bila revizija, ki jo je povzročil spor Posojilnice s krajevnim šolskim odborom v Framu.

Graditev sokolskega doma in spor s krajevnim šolskim odborom

Ko se je Posojilnica v Framu odločila, da bo v kraju zgradila telovadno dvorano, je kupila zemljišče od šolske občine v Framu. Po kupni pogodbi iz leta 1933²³ je šolska občina prodala zemljišče v središču vasi s hišo (učiteljski dom) in vrtom. Za prodajo se je šolska občina odločila zato, ker ni imela sredstev, da bi plačala kupnino za zemljišče pri šoli, na katerem je nameravala urediti igrišče. Posojilnica se je zavezala, da kupnino 63.000 din poravnata tako, da uredi šolsko igrišče, na prodanem zemljišču pa postavi hišo, v kateri uredi tudi štiri učiteljska stanovanja. Od teh prepusti dve stanovanji trajno in brezplačno, prav tako bi šola poleti brezplačno uporabljala telovadno dvorano ter igrišče (letno telovadišče) na prostem. 16. februarja leta 1937 je Krajevni šolski odbor razpravljal o uresničitvi pogodbe. Odborniki so bili nezadovoljni, ker je bil leta 1934 zgrajen sokolski dom, stavba pa je ostala brez učiteljskih stanovanj, nezadovoljni so bili z dvorano, češ da je zaradi železobetonskega stropa mrzla in pozimi neuporabna. Od Posojilnice so zahtevali, da izpolni pogodbo, še več, da mora spremeniti ime dvorane in da jo dobijo na razpolago vsa društva. Ker posojilnica teh zahtev ni mogla ali ni hotela izpolniti, je Krajevni šolski odbor dosegel izredno revizijo leta 1937, čeprav je bilo poročilo redne revizije iz leta 1936 za Posojilnico ugodno. Krajevni šolski odbor je šel tudi v odškodninsko tožbo²⁴, a leta 1939 je postopek na sodišču obmiroval. Na to je vplival dopis Ministrstva za kmetijstvo, da odlog plačil, ki ga je dovolilo Posojilnici v Framu, velja tudi za obveznosti do šolske občine. Po drugi strani pa je Posojilnica v Framu temeljito obnovila stari učiteljski dom med letoma 1938 in 1939.²⁵

"Šolska zgodba" je opozorila na problem izpolnjevanja pogodbe le na videz. To je zgodba o politični vezanosti tedanjih zadrug na dva nasprotujoča si tabora. Posojilnici v Framu namreč ni mogla dosti škodovati konkurenčna Hranilnica in posojilnica v Framu, ker posojilnica ni bila vezana le na domačo občino ali župnijo in je poslovala uspešno ter z dobičkom. Drugače je bilo v 30. letih, zaradi krize kmečkih dolžnikov. Leta 1933 sta se politični opredelitvi Krajevnega šolskega odbora in Posojilnice ujemale, sodelovanje šole in posojilnice je bilo zelo tesno, saj je Posojilnica do izgradnje Sokolskega doma celo poslovala v šolskih prostorih. Tako je nadučitelj Valentin Ivanuš pri podpisovanju pogodbe leta 1933 celo zastopal Posojilnico. Od

sojilnica v Framu, PAM.

19 Revizijsko poročilo za leto 1939, šk. 16, fond Posojilnica v Framu, PAM.

20 Knjiga posojil 1911–1919, šk. 1, fond Posojilnica v Framu, PAM.

21 Blagajniške knjige, šk. 3, fond Posojilnica v Framu, PAM.

22 O zadružnih zvezah: Vladimir Murko, Denarni zavodi in zadruharstvo, Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana, 1937, Vlado Valenčič, Pregled našega zadružnega gibanja in stanja, Spominski zbornik Slovenije, Ljubljana 1939.

23 Zadr I 205, fond Okrožno sodišče v Mariboru 1898–1941, PAM.

24 Pravdni spis I Po 440/38, fond Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, PAM.

25 Revizijsko poročilo za leto 1939, šk. 16, fond Posojilnica v Framu, PAM.

leta 1935 pa je šola imela drugega nadučitelja in nov krajevni šolski odbor, ki ni zmožgal niti vpljudnostne zahvale prejšnjemu nadučitelju, ko se je odselil iz Framu²⁶. Izpolnitev pogodbe so zahtevali prav tedaj, ko je bila Posojilnica zelo prizadeta zaradi krize kmečkih dolžnikov, saj so bili skoraj vsi njeni dolžniki kmetje. Z revizijo leta 1937 je želel Krajevni šolski odbor dobiti dokaz, da Posojilnica ni sposobna izpolniti pogodbe, potem bi lahko začeli postopek za njeno razveljavitev, morebitna ugotovitev pasivnosti pa bi pomenila izvzetje Posojilnice v Framu iz državnih ukrepov za zaščito. Edino odbornik Angel Kralj, zdravnik v Framu, ki je še branil Posojilnico, je drugim verjetno po pravici očital, da šolski odbor hoče predvsem uničiti sokolski dom.

Kriza kmečkih dolžnikov in posojilnica v Framu

Tudi Posojilnica v Framu je morala izkoristiti Uredbo o zaščiti kmetijskih zadrug.²⁷ Kot kreditna zadruga s pretežno kmečkimi člani in dolžniki, je čutila posledice moratorija na kmečke dolgove, ki ga je jugoslovanska skupščina sprejela leta 1932.²⁸ Pod zaščito je šla 5. 6. 1936, za odlog plačil je prosila ministrstvo za kmetijstvo dne 16. 9. 1938. Ministrstvo je prošnjo rešilo 16. 9. 1938 in odobrilo odlog plačil za dobo šestih let. S tem je morala sprejeti vsa določila in omejitve, ki jih je uredba iz leta 1934 nalagala zadrugam, ki so prosile za zaščito, ločiti je morala stare od novih vlog, napraviti izplačilni načrt, upoštevati, da so uredbe za zadrugne in za vse druge denarne zavode pod zaščito zahtevale znižanje režijskih stroškov, kar je pomenilo konec raznovrstnih nagrajevanj uprave.²⁹

Na podlagi ukrepov o končni likvidaciji kmečkih dolgov iz leta 1937 je lahko tudi Posojilnica v Framu koristila predujme anuitet za predane dolgove Privilegirani agrarni banki in triodstotne bone za izplačilo kmečkih dolgov. Od Poštne hranilnice je leta 1938 dobila lombardni kredit 620.000 din po posredovanju Zveze slovenskih zadrug,³⁰ zanj je zastavila dobroimetje pri Privilegirani agrarni banki. Od kredita, ki ga je Kraljeva banska uprava najela pri Poštni hranilnici, pa ni dobila ničesar, ker so ga dobile le zadruge, vključene v Slovensko zadrugno zvezo. Zaradi prejetega posojila je lahko spet dajala kredite, stare vloge je izplačevala po odplačilnem načrtu, velike težave pa je imela z

izterjavo dolgov od dolžnikov, ki niso uživali kmečke zaščite. Leta 1939 je namreč Privilegirana agrarna banka vrnila nekaj dolžnikov, ki niso izpolnjevali zahtev za uživanje kmečke zaščite.³¹

Na skupščini 29. 10. 1939 je Posojilnica v Framu sprejela nova pravila, kot je zahteval novi jugoslovanski zakon o gospodarskih zadrugah. Ostala je zadruga z neomejenim jamstvom, z opravičnim deležem 20 din.

2. svetovna vojna

S sklepom šefa civilne uprave za Spodnjo Štajersko, ki je prizadelo denarne in kreditne zavode 19. 5. 1941, je bilo zaplenjeno tudi premoženje Posojilnice v Framu. Premoženje je prešlo pod Verband der Südmarkischen landwirtschaftlichen genossenschaften – Raiffeisen s sedežem v Gradcu. Že 21. 9. 1941 pa so na ustanovni skupščini ustanovili Raiffeisen Kasse Frauheim, zadrugo z neomejenim jamstvom³², ki je skušala v kraju nadomestiti prejšnjo posojilnico.

Dokončna likvidacija

Leta 1945 je Posojilnica obnovila delovanje, prek nje so kreditirali obnovo pod vodstvom Obnovitvene zadruge v Framu. Iz ohranjenih dokumentov iz obdobja po osvoboditvi pa je razvidno, da je pri delovanju zadruge šlo za izpolnjevanje zahtev ljudskih odborov in organov Iniciativnega zadrugnega odbora za Slovenijo (IZOS).³³

Konec Posojilnice v Framu je povzročila uredba o likvidaciji kreditnih zadrug leta 1947.³⁴ Formalno je likvidacijo predlagala zadruga sama, zastopala pa jo je Komisija za likvidacijo kreditnih zadrug pri Ministrstvu za finance LRS v Ljubljani. Ta komisija se je izoblikovala iz Odbora za likvidacijo kreditnih zadrug, ki je nastal na podlagi omenjene vladne uredbe. Po navodilu ministra za finance³⁵ je ta komisija za kreditne zadruge ali skupine zadrug imela svoje poverjenike, ki so bili sočasno tudi likvidatorji. Zadnje dejanje, zapisano v zadrugnem registru, je bil sklep o izbrisu iz registra iz leta 1955.

²⁶ Zapisniki krajevnega šolskega odbora 1921–1941, šk. 17, fond Osnovna šola Fram, PAM.

²⁷ Službeni list Kraljeve banske uprave Dravske banovine 100/34.

²⁸ Službeni list 33/32.

²⁹ Uredba o zmanjšanju režijskih stroškov denarnih zavodov pod zaščito, Službeni list 100/34.

³⁰ Prošnja posojilnice za kredit, šk. 15, fond Posojilnica v Framu, PAM.

³¹ Zapisnik rednega občnega zbora z dne 29. 10. 1939, v Zadr I 105, fond Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, PAM.

³² Zadrugni register 9 Gen 44, šk. 1026, fond Okrožno sodišče Maribor, 1898–1941, PAM.

³³ Slavica Tovšak, Zadruge v mariborskem okrožju po letu 1945, magistrsko delo, Univerza v Mariboru, 2000.

³⁴ Ur.l. LRS 16/47.

³⁵ Ur. l. LRS 27/47.